

УДК 929

DOI: 10.46493/2663-2675.31(6).2021.33-38

Ігор Ліховий\*

Надзвичайний і Повноважний Посол України  
в Республіці Білорусь (2007–2010),  
заслужений працівник культури України

Ihor Likhovyi

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine  
in the Republic of Belarus (2007–2010),  
Honored Worker of Culture of Ukraine

## Наталена Королева – письменниця і дипломат

### Natalena Koroleva: Writer and Diplomat

Історія дипломатичної служби України містить у собі багато імен, відомих своїми досягненнями в різних галузях цієї небуденної діяльності. І багато з тих, кому випала честь стояти біля витоків української дипломатії, змолodu навіть й не мріяли – аж до 1917 року, коли у результаті лютневої революції почався розпад Російської імперії – щоб працювати у зовнішній політиці і представляти свою країну на міжнародній арені. І це, насамперед тому, що для більшості із них, до проголошення Центральною Радою IV Універсалу УНР у січні 1918 року, перспектива державної незалежності вважалась чимсь дуже далеким і недосяжним. Навіть найбільші патріоти вважали, що це якщо колись і трапиться, то не за їхнього життя, адже 300-літнє поневолення далося взнаки поголовним зросійщенням українців, відсутністю необхідної кількості національно свідомої еліти, без якої побудувати успішну державу було небагато шансів. У значно більш вигідному становищі щодо потенційного державотворення були поляки і фіни – також «брати по неволі», – які все ж мали певну автономію, релігійну єдність, школи з рідною мовою навчання, друковані ЗМІ та національне свідоме чиновництво, про що українці могли лише мріяти. Тож, закономірно, що, за браку своєї еліти, до творення основ української державності на початку XX століття долучилися і представники інших, окрім української, націй і народностей. Їхні імена ми зустрічаємо і в архівах дипломатичної служби УНР, Української Держави та Директорії УНР – поляки Вячелав (Вацлав) Липинський і Ян Токаржевський-Карашевич, німці Микола Порш і барон Федір Штейнгель, бельгійці Франк Ксаверій Бонн, євреї Арнольд Марголін, черкес Юрій Гасенко та інші добродії і добродійки, чиї національно-етнічні особливості відійшли на другий план, коли доля України потребувала їхніх талантів, самовідданої праці, а інколи – й самого життя.

Надзвичайно цікавою постаттю на зорі становлення української дипломатії була відома українська письменниця Наталена Королева, яка ввела нашу літературу у контекст світової і вже тому її особистий внесок

у розбудову нової української держави важко переоцінити. Її книгами, що вперше виходили друком, переважно, у Галичині, зокрема в популярній серії Бібліотека «Дзвонів»: «Во дні они» (1935), «1313» (1935), «Інакший світ» (1936), «Без коріння» (1936), «Предок» (1937), «Сон тині» (1938), «Легенди старокиївські» (1941–1942), а також «Життя Святої Великомучениці Варвари» (1922), «Наслідування Христа» Томи Кемпійського (згодом перевидавались у Німеччині, Словаччині, США, Канаді, Аргентині), зачитувались українці у багатьох країнах світу, окрім, власне, Великої України, що перебувала тоді під комуністичною окупацією. І лише з кінця 1980-х рр. та, особливо, із відновленням Україною Незалежності книги Наталени Королевої повернулися до свого читача. Та попри певний обсяг публікацій про творчість письменниці, і, насамперед – що стосується її походження та життєвого шляху, наповненого такою кількістю пригод і яскравих подій, що вистачило б на багатосерійну пригодницьку кінооповість, – Наталена Королева все ще залишається недостатньо присутньою у культурному просторі та потребує фахового дослідження і введення в контекст новітньої історії України.

Хто ж вона ця загадкова жінка, наділена такою кількістю талантів і чеснот, визнана ще за життя однією із найяскравіших постатей українського модерного літературного процесу? Адже, якщо зважати на її особистий письменницький доробок, то знайдеться небагато літераторів XX століття, яких можна було б сміливо поставити з нею в один ряд. І все її життя було тісно пов'язане з європейською, а значить, і світовою історією першої половини XX століття.

Одна із найбільш відомих і популярних письменниць епохи українського відродження, талант якої в чисті перших відзначив сам Еміль Золя – добрий знайомий її батька – Наталена Королева почала писати французькою (1903) та німецькою мовами і відразу ж була відзначена критикою. Високо оцінені і її науково-популярні праці з вірменської культури та египтології. Та все ж найвищого визнання вона досягла завдяки своїм літературним творам українською мовою, якою

Стаття надійшла: 10.10.2021, Доопрацьовано: 09.11.2021, Схвалено до друку: 09.12.2021

#### Рекомендоване цитування:

Ліховий І. Наталена Королева – письменниця і дипломат. *Зовнішні справи*. 2021. Т. 31, № 6. С. 33–38.

\*Відповідальний автор

письменниця оволоділа у досить зрілому віці. Це сталося вже на еміграції у Чехословаччині і завдяки, насамперед, своєму чоловікові Василеві Короліву-Старому (4/16.02.1879, с. Ладин на Полтавщині, тепер – Чернігівська обл. – 11.12.1941. м. Мельнік, Чехія), відомому українському письменникові, видавцеві, журналістові, державному і громадському діячеві, дипломату та маяру. Ця його заслуга перед національною культурою проявилась у свідомому і послідовному наверненні до української літератури високоосвіченої європейки, твори якої вирізняються філософським підходом, вишуканим стилем і мудрістю, породжених глибокими знаннями, багатим життєвим досвідом та умінням сприймати світ як одне ціле у всьому його різноманітті. Про це письменниця згадує у передмові своєї автобіографічної повісті «Шляхами і стежками життя»: «В Чехах я зазнала з моїм другим дружиною – Д(октором) В. Королівим. Коли ми, надвечір, ходили на прогулянку, дружина мені казав:

– Як жили у середньовіччю лицарі? Що робило жіноцтво? Як жив ремісничий люд? От, хоч би у таку малому місті як наш Мельнік?

Я розповідала – як та славна Шехерезада, – для забави дружини, продовжуючи завтра те, що чого не докінчила сьогодні.

Дружина попросив:

– Напиши це! Хто серед українців знає середньовіччя так як ти? А це ж цікаво!

Так повстала моя перша книжка «1313».

Сам же Василь Костювич пише у своїй роботі «Матеріали до життєпису й характеристики творчості Наталени Королевої» (1941–24/1) про це так: «... мені хотілося притягти її до праці на українській літературній ниві. Не було це, зрештою, дуже важко, бо ще раніш мала вона до того сильні імпульси. Один – в позиції її батька, що був українським Никодимом. Він негласно приятелював з Житецьким, Антоновичем, Кащенком тощо, в останній час з моїм найближчим приятелем – адвокатом Максимом Синицьким, і стояв на платформі, яку зазначила Наталена в «БЕЗ КОРИННЯ»: життя мусить бути службою слабкому. Це мотив розумовий. Другий – од сентименту: він зазначений в оповіданні «БЕЗІМЕННІ» й «ГОНТА»: в найтяжчий час життя Наталені – її «чужій» – простягли братерську руку представники українського народу – оті «репані» наймити, колеги-вояки, служниці, Марусі й інші...

Коли ж вона могла проявити себе на полі, до якого я її притягав, то тут вона може завдячувати чотирьом – знов таки українцям: геніальному, цілком неоплаканому нашому газетяреві – Вікторові Піскачевському, редакторові Петрові Ісаєву, редакторові А. Мохові та Митрополитові Кир Андрееві. Останніх трьох вона особисто не знала, бачила з них тільки Митрополита, й з ним особисто знайома була ще з Київ.

Народжена в Королівстві Іспанія, у містечку Сан-Педро де Карденья, що неподалік міста Бургос, 3 березня 1888 року в аристократичній родині графа Адріяна-Георга Дунін-Борковського (Adrian Georg graf Dunin-Borkowski), герба Білий Лебідь, та грандеси Марії Кляри де Кастро Лячерда і Меданаселі Фернандес де Кордоба і Ферероа (Maria Clara de Castro Lacerda Fernandes de Cordoba de Medinaceli y Figeroa), герба

Кастильської Вежі та Арагонського Лева, дівчинка при хрещенні отримала наймення Кармен Фернанда Альфонса Естрелла Наталена. Але, коли обирала собі літературне ім'я, то з поміж інших надала перевагу досить звучному Наталена Королева, у якому поєдналися як її отримане при хрещенні, так і похідне – за чеською традицією від чоловіка Василя Короліва – прізвище.

Вже сама з'ява на світ у такій родині мала обіцяти їй насичене подіями життя та присутність у центрі європейських подій, що мають історичне значення. Адже, за її ж дослідженнями свого роду, на цьому родинному дереві буйно зацвіли і дали добрі плоди гілки з багатьох європейських народів. Тут можна зустріти іспанських, португальських, данських, польських, українських, білоруських предків... Орієнтиром у житті письменниці стала одна із найвідоміших європейських вчених XVIII століття професорка Мадридського університету Ісидора-Марія де Лячерда. По батьківській лінії рід Наталени Королеви сягає давнього – ще за часів Великокняжої доби Руси-України – роду, що прийшов до Києва з Днії, очевидно, ще з варягами Рюрика. Звідси і родовий знак «Лебідь» від Вільфреда Швено і прізвище «Дунін», що свідчить про походженням із данців. Зустрічаються представники цього роду і в козацьку добу України, зокрема серед старшин Богдана Хмельницького та українських студентів німецьких університетів. А чернігівський полковник Юрій-Василь Дунін-Борковський (1640–1702) не лише належав до найзаможніших панів Гетьманщини свого часу, а й прославився відбудовою церкви Спасу (1675) та Єлецького монастиря. Помітний слід в історії України залишили й представники цього роду на теренах Волині і Галичини, зокрема і Петро Дунун-Борковський (1890–1949), польський граф і львівський воєвода (1926), який відстоював неподільність Східної Галичини та виступав проти колонізації краю і політики пацифікації (1930). А чернігівський поміщик Петро Дмитрович Дунун-Борковський (1822–1846), чоловік української художниці і приятельки Шевченка Глафіри Псьол (1823–1886), був добрим знайомим Тараса Григоровича і його гостро психологічний портрет мистецтвознавці приписують пензлю геніального українця.

Батько ж Наталени Королеви, польський граф Адріяна-Георг Дунін-Борковський, власник великих маєтків на Волині і син активного учасника збройного польського повстання 1863 року проти російського поневолення, змолodu вимушений був покинути батьківщину та все життя провів у подорожах по різних країнах світу як відомий науковець, удостоєний високого звання члена Французької Академії за внесок у світову ентомологію. Життя майбутньої письменниці розпочалося за трагічних обставин – вже через кілька годин після пологів молода мати померла і від народження дівчинка стала сиротою. Тож, її ще зовсім маленькою родина матері – бо батько глибоко вражений смертю коханої дружини покинув доньку на виховання її дядьків по материнській лінії – передала на виховання графині Теофілії Дунін-Борковській, бабуні по батьковій лінії з роду Довмонтович, яка, як стверджувала сама письменниця, проживала поблизу Луцька у власному маєтку Борки Великі. Будучи ревною католичкою, вдова польського повстанця пані Теофілія вважала себе «литвинкою» за походженням і жила в українському оточенні

та у повній гармонії з довкіллям древлянського Полісся, яке так поетично оспівала геніальна Леся Українка.

На Волині Наталена провела перші роки свого життя, купаючись в любові бабусі Теофілії та приязному спілкуванні з місцевими мешканцями і своїми ровесницями – сільськими дівчатками, через яких, власне, і пізнавала світ раннього дитинства, надзвичайно важливий для формування світогляду майбутньої письменниці. Та коли дівчинці ще не виповнилось і п'яти років, померла її бабуса Теофілія, і дядько Єugenію, брат матері та католицький священник, забрав сироту додому до Іспанії.

*«Еспанія була і буде завжди моєю батьківщиною! Україна ж є для мене куточком грецької Аркадії – країни Психе Аркадійки, в якій залишилось, може більше відгуків Геляди, як у сучасній Греції, на яку різні негеленські впливи поклали свою патину»* – писала вона у своїй автобіографічній повісті «Шляхами і стежками життя» на завершальному етапі свого творчого і життєвого шляху.

Надзвичайно цікавими та актуальними є погляди Наталени Королевої на важливі для кожної нації засади організації життя. Проживши майже все своє життя у багатьох країнах світу вона в одному із листів від 19 січня 1960 року ось що написала про еміграцію – тему, яка завжди мала надзвичайно важливе значення для української нації і з року в рік набуває особливої актуальності для України: *«Емігранти – всіх народів! – бувають звичайно люди, які самі себе «деградували». Мовляв: «хто мене тут знає?» До того ж гостра потреба заробити на своє існування... переважно у людей, які про те «дома» ніяк не думали!... Отож – і йде все з «копця» ... як лавина, що зсувається з гори і зметає все: переконання, честь, мораль... Залишаючи тільки злобу і ненависть до всіх (без винятку) своїх і «чужих». Сумне це явище, але не можна на нього запліщувати очі й уважати, що всі українці без винятку складають якісь «хори Архангелів»... вигнаних з небес... Це – повторюю: явище кожної еміграції, не тільки української, але й французької по французькій Революції, – й польської по 1863 р. «Будувати державу» з еміграції є чистий абсурд. Єдине, у чому можна проявити свою справжню любов до свого народу й покинутого краю, – це наука, мистецтво, поміч... Поміч не тільки матеріальна, але й освіта і ще раз освіта. А також і любов, милосердя й згода. Тільки любов і доброта можуть бути творчою силою, а ненависть і злість руйнуючі!.. Не слід навчати ненависти до всього, що «не своє». А слід навчати любити те «своє». Чим це не тема для фахівців, як із «емігрантознавства» так і «імігрантознавства», адже ця тема нині у світі стає все більш популярною?*

Це думки і переконання людини, яка глибоко вивчила європейську минушину починаючи з античних часів, арабський світ, історію релігій, багатьох років прожила в Україні, Росії, Чехословаччині, Персії, Італії, Франції, знала Кавказ і Центральну Азію. Здобувши виховання у католицькому монастирі у Французьких Піренеях, вона згодом закінчила Інститут шляхетних дівчат у Києві, де навчалась вокалу у Миколи Лисенка, потім студіювала малярство в Імператорській академії мистецтв у Петербурзі, відвідуючи уроки Іллі Рєпіна, та Археологічний інститут, після завершення навчання у якому здобула докторат і брала участь в археологічних

розкопках на Кавказі та у Помпеях. Досконало знала, зонайменше, дев'ять мов. У наявному в автора рукописі її автобіографічної повісті письменниця перепрошує читачів за її невиразний почерк у текстах українською мовою і пояснює це впливом арабського письма, яким вона з юних років досконало володіла.

*«У своєму пестрому житті довелося мені якийсь час бути актрисою. Грала в Парижі, в Петрограді як французька актриса. Але раз довелося мені грати також і в російській мові.»* емігрантознавства писала вона у своїх спогадах про роботу у Київському театрі «Соловцов» (тепер – Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка).

*«За Першу світову війну я працювала у Червоному Хресті як «сестра» при російській армії... Була ранена і мусила лікувати поранення на Кавказі.»* За проявлений на фронті героїзм Наталена Королева, яка тоді, що-правда, носила зовсім інше ім'я та прізвище будучи громадянкою, спочатку, Іспанії, а потім – Персії, нагороджена двома військовими хрестами за бойові заслуги.

Народжена в аристократичній родині, родове дерево якої сягає ледь не часів Понтія Пілата, та вихована в традиціях європейської цивілізації, вона з дитинства оволоділа шляхетними манерами, добре знала протокол та етикет – з молоді мала можливість не лише спостерігати за життям королівського двору Іспанії і часто відвідувати королівський палац, а й була близькою подругою юного короля Альфонса XIII, з яким на все життя зберегла дружні відносини. А в зрілі роки Наталена була на приййомах при дворі російського імператора у Петербурзі, мала багато знайомих серед представників європейської еліти, які з нею охоче листувались, вважаючи її інтелектуалкою.

Про свій прихід на роботу до Міністерства закордонних справ УНР та атмосферу, що там панувала, письменниця відверто розповідає в автобіографічній повісті «Шляхами і стежками життя». Це був надзвичайно драматичний період її життя: *«І знов заточилося коло війни: передові лінії... шпиталь... потяг ... знову шпиталь... Тільки тепер лежить у шпиталі сама Естрелліта,\**

(таке ім'я обрала для своєї героїні письменниця: від Estrella – Зірка. Саме так Наталена Королева писала своє ім'я, хоча трапляється й інший варіант – Естрельїта.) *ранена вже по-друге...*

*Потім непереборними хвилями розбурханого моря розлилась революція. Змила старий режим, старе життя, яке вже справжнього життя в собі не мало...*

*Естрелліта була самотня і вільна, як в'язень, перед яким відчинились двері в'язниці. Ніде у цілому широкому світі не мала тепер вже нікого. Батько вмер. Вуйко Єugenію заразився тифом від хворих, яких доглядав, і вмер також....*

*Естрелліта не думала лишатись тут. Продала свій дімок і приправилась виїхати. Хотіла дістатись до Італії, щоб там оглянутись по археологічній праці в Помпеї, бо вже там працювала колись. Про сцену і кар'єру співачки не було можна думати.»*

Її відвідини Міністерства закордонних справ у Києві у пошуках роботи, спочатку наштотувались на прикру перешкоду: на нижніх щаблях влади чиновники більше зважали на українське походження і показний



патріотизм, ніж на фахові якості і людські чесноти. Тож, її громадянство Персії, нове ім'я та прізвище – Неджма Бегом Гакгаманіш ібн Куруш, що перейшли від чоловіка офіцера-перса, й досить екзотичне походження іспанської грандеси та доньки польського графа не сприяли працевлаштуванню у новоствореному Міністерстві. Через багато років Наталена Королева відверто ділиться з читачами досить цікавими деталями з початків її залучення до дипломатичної служби. Зокрема, наводить колоритну розмову, яка переносить нас у ті непрості часи столітньої давнини і допомагає відчутти атмосферу зародження української держави, з помічником директора департаменту Миколою Григоровичем Левицьким, в результаті якої чиновник власноручно «надрукував посвідку, що «пред'явителька цього» – без наймення – є урядничкою Міністерства закордонних справ, що «підписом і печаткою стверджується»...

На другий день Естрелліта вже стояла за столом у «приймальній салі» і направляла «куди слід» прохачів... Тільки за місяць покликано «панночку з прийомної салі» до Левицького, який їй «вручив» її новий пас, у якому замість її численних «екзотичних» наймень стояло «коротко і ясно»: Наталія Ковалевська. Ще їй стверджувалось, що вона українка, народжена 3.III.1888 у Заборолі коло Луцька.»

Саме таким несподіваним шляхом вона стала українкою офіційно, адже, як пояснив їй міністерський урядник: «Це потрібно, бо ж міністерство українське!» І Наталією: «А чому ж би й не Наталія? – ласкаво усмінувся Левицький. – Дуже гарне наймення! І українське!» А вже прізвище Ковалевська, як з'ясувалось, було навіяне тому ж Левицькому асоціаціями про колишній «масточок – Ковалівка!», що, за переказами, належав її батькові: «Ну, то звичайно, донька пана Ковалівського буде Ковалівська!» Так і «стала вона «українкою» і дістала «порядне ім'я, як у всіх добрих людей». А справжнє її ім'я, все її недавнє минуле зникло, ніби ніколи не існувало...» Побачивши на обличчі своєї колеги щире здивування таким перебігом справ, Микола Григорович пояснив свої дії тим, що: «Коли б ми почали «законним порядком» переписуватися з Персією – консулату в Києві немає, – так ми б вас не увільнили з «турецької неволі» і за два роки! А клопоту було б! Навіщо він нам?»

«Екстрелліта всміхнулася. ...Також, справді, ці «високі» урядовці, яких вона бачила в міністерстві, здавалося... грали веселий водевіль... та ж влада – не водевіль і не сцена!..»

Ці щирі спогади Наталени Королевої можуть становити надзвичайно цікаву інформацію для всіх тих, хто цікавиться становленням української державності у, можливо, не так уже й далекі від нас, як незаслужено забуті (бо вчасно не описані!) часи. І тому з метою максимально достовірного відтворення ситуації та умов, у яких відбувалось налагодження роботи української місії у Празі, вважаємо за можливе максимально процитувати авторські тексти і цим передати стиль і думки письменниці про ті події. Звісно, що не все, про що вона оповідає, вписується у ідеалізовану уяву про часи, що давно минули, і про людей – з минулих часів, про яких, за традицією, потрібно розповідати або добре, або ж – взагалі не згадувати. Але ж, історики знають повну версію цієї сентенції: «Про мертвих – або добре,

або нічого, крім правди.» І ця її позиція не лише відповідає світосприйняттю письменниці, а й виглядає як така, що може принести немало користь у прагненні максимально наблизитись до правдивого розуміння витоків і причин наших перемог та поразок.

З огляду на політичну ситуацію та загрози чергової окупації більшовицькою Росією України і її столиці, Директорія УНР прагнула якнайскоріше вибудувати державні інституції та стати повноцінним суб'єктом міжнародної політики. Тому у грудні 1918 – на початку січня 1919 року з Києва вирушили до місця своєї служби оновлені та новостворені дипломатичні місії. «А за місяць вже їхала – разом з мачухою – до Праги перекладчицею Місії» – лаконічно згадує про це Наталена Королева, випускаючи деталі надзвичайно складних умов переїзду до нового місця служби.

«Відвезла мачуху до Кракова, куди за нею приїхали її кривні. І вернулася до місії, яка «застрjala» у Відні.

– На машині писати вміє! – запитався, напівобернувшись до перекладчиці, голова Місії Максим Славінський.

– Не вмію, пане шефе, але якщо треба – навчусь.

«Пан шеф» повернувся цілком.

– Знов галичанку прислали? – запитався незадоволено.

– Ні, пане шефе, я не галичанка.

– Так кажіть по-людськи: пане голово! Або Максим Антонович.

І перейшов до службових питань:

– Ну, каву добру зварити вміє? – знання мов для перекладчиці, очевидно, вважав за річ неважну.

– Мабуть, що зумію!.. Особливо, турецьку... східню...

– Ну і прекрасно!.. Можете йти!.. – відпустив милостиво свою «підвладну».

Так місійна перекладчиця вступила до «своїх» обов'язків.

З наявних у дослідника джерел, зокрема особистих дипломатичних документів Наталени Королевої, відомо, що до Чехословаччини вона в'їхала з дипломатичним паспортом УНР ч. 404, виданим Українським Міністерством Закордонних Справ 13 січня 1919 року. В отриманому 21 червня 1928 року у м. Мелнік, де вона в цей час мешкала у власному будиночку, на підставі українського паспорта чеському документі вказано наступне:

**Příjmení /прізвище/ Koroliová  
jméno a otčestvo /ім'я та по-батькові/ Nathalie-Stella  
(jmeno otce – Adrian)**

**datum a mesto narození /дата і місце народження/  
3.III. 1888, m. Luck na Volýni (Ukrajna)**

**národnost /національність/ ukrajinka**

Далі чеською мовою повідомляється, що:

«...вона 13 січня 1919 року прибула до Праги, як член Української міжнародної дипломатичної місії в ЧСР та перебувала у цій ролі до квітня 1920 року. А потім – за рекомендаціями лікаря – в м. Бехиня (курорт) і в м. Табор, майже два роки. Після виїзду чоловіка до Української Господарської Академії – де з пів року проживала у м. Подебради. Потім, з огляду на стан здоров'я, переїхала до Праги (майже на рік), опісля придбала будинок в Уралах біля Праги, де прожила зо три роки. Нарешті, набула нерухомість у м. Мельнік III, і з 1927 року поселилася з чоловіком у Мелніку».

Під цим документом стоїть її власноручний підпис: D-r\* N. Koroliovova

\* (біографи часто відзначають, що письменниця мала три докторати – очевидно, що з археології, медицини і малярства).

Про атмосферу, що панувала у Місії України у Празі, та не сприйняття нової колеги з-за її неукраїнського походження, авторка оповідає досить емоційно: *«Однак зблизитись з новим оточенням не могла. Враз між ним і нею став непереборний бар'єр: полька!»*

– Як-бо ні? Щодня, замість того, щоб спати, доки можна, «як всі порядні люде», встає рано і до служби «до костелу бігає».

– Ну, і бреше, бреше – як з книги читає! – говорили про неї. – І у Франції, буцімто, вчилась, і в Італії була, про Іспанію – немов про Миргород чи Полтаву розповіда! Про Персію закидає. Немов і там була! «Панськими звичаями» кокетує! Рибу ножем не їсть, а шматочком хліба притримує! Подумаєш – пані велика! Якогось управителя донька! Афектована полька та й більше нічого!.. Всі вони такі!»

Як відомо, дипломатична місія УНР навіть у досить сприятливих, на перших порах, умовах ЧСР Президента Томаша Масарика, відомого своїми симпатіями до українців, проіснувала не довго. Але й таке не дуже тривале перебування Наталени в посольстві мало для неї серйозні наслідки в особистому житті – там вона зустрілась з Василем Костьовичем Королівим, одним із урядовців місії, що у січні прибув до Праги для роботи у складі українського посольства та налагодження співпраці із співвітчизниками, яких ми тепер називаємо таким неоднозначним терміном як «діаспора». Адже на теренах Чехословацької Республіки здавна проживали як автохтони українці (чи як їх часто називали – русини) так і значна кількість емігрантів з Великої України, Галичини та Волині, які тут оселились у різні часи та за різних обставин. Особливо українська громада кількісно та якісно зросла під завершення Першої світової війни і була найбільш чисельною та організованою у Європі – з розбудованими інституціями як от Українська Господарська Академія, Український педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова, Український музей визвольної боротьби – український музей дипломатичних документів УНР та Української Держави (1917–1921 рр.) та інші. За твердженням Євгена Маланюка: *«Подєбрядська Академія була перш за все лабораторією, де культивувався тип новітнього українця, що систематичною творчою працею, з одного боку, – ліквідував у собі психоісторичні щербини, з другого, – культивував свій національний розвиток, можливо, як-найприродніше і найширше, розуміється, наскільки це було можливе на чужині...»*

Була вона також національно-суспільним середовищем, яке притягувало, купувало й будувало – на еміграції – повновартісне ієрархізоване національне суспільство.»

Відомий письменник, журналіст, видавець, політичний і громадський діяч – секретар газети «Рада» (1906), член Центральної Ради, голова Всеукраїнських «Просвіт» (1918), перший завідувач (або, як тоді його називали, комісар) Шевченкової могили у Каневі (1918) у січні 1919 р. – за поради Симона Васильовича Петлюри – приїхав до Праги. До цього він був добре відомий своєю участю в українському визвольному русі, за що був заарештований та відбував ув'язнення «яко організатор селянської спілки на Полтавщині». Але найбільше визнання Василю Короліву-Старому принесли реалізовані

ним успішні проекти з українського книговидання. Особливо – видавництво «Час» та перший критико-бібліографічний журнал «Книгарь» (вересень 1917 р. – березень 1920 р., за участі М. Зерова), які вивели українську книгу на новий рівень і зробили її конкурентоздатною в несприятливих умовах обмежень Російської імперії та революційної невизначеності. А видавництво «Час» ще й стало досить прибутковим підприємством і, коли б не революційна руїна та галопуюча інфляція, то цей проект набув би свого поширення і за межами України, особливо у країнах масового розселення українців. За ці безпрецедентні досягнення українська громада – з легкої руки Євгена Чикаленка – називала Василя Костьовича «американцем», а за високу організованість та особисту чесність той же Чикаленко пропонував його у квітні 1918 року на посаду Міністра внутрішніх справ Української Держави. У досить драматичні часи пошуків старіших союзників у Європі саме Василя Королів-Старого і Євгена Чикаленка було обрано для ведення дипломатичних переговорів між Симоном Петлюрою та претендентом на український престол австрійським ерцгерцогом Вільгельмом Францом фон Габсбургом (Василем Вишиваним, 1895–1948).

Цікаво, що як з'ясувалось згодом, їхні життєві шляхи з Наталеною вже якось пересікались ще на фронтах Першої світової війни. Але зблизились вони лише під час роботи у місії. І поєднала їх – таких різних за походженням, освітою, життєвим досвідом та уподобаннями – очевидно, все ж таки близькість поглядів на життя, висока внутрішня культура та висока відповідальність за все, чим вони займались. На цей час Наталені уже було за тридцять років, вона була вдовою – її чоловік офіцер російської армії походженням із Персії (Ірану) Іскандер Гаргаманіш ібн Коруш загинув на фронті. Ось як описує себе у цей час Наталена Королева: *«Екстрелліта типом своїм ніяк не наближалася до того типу, що подобається українцям: малої постави, дуже смуглява, темноволоса, зеленоока, маломовна, без голосних вибухів сміху, завжди одягнена в чорне, без прикрас та без оздоб». А свого майбутнього чоловіка (якого за давньою традицією називає «дружиною») вона описує, як людину багатьох чеснот: «Веселий, вічно рухливий, дуже дотепний, він вмів кожного зачепити жартом, часами дуже гострим і завжди влучним, завжди смішним...»*

... Був він виняткової працездатності і енергії. Дарма, що вигляд мав дуже м'який – майже аж трохи чогось жіночого було в ньому. І доброта його була жіноча, аж ніжна, завжди готова на кожен офір. Талановитий, він був здібний до всього, за що брався... А брався майже за все». До речі, рід Королівих походив по чоловічій лінії від старшини з війська короля Швеції Карла XII, що оселився в Україні після поразки шведів під Полтавою 1709 року. І народився та виріс Василь Костьович на Полтавщині, де його батько багато років був священником Троїцької церкви в Деканці. У Полтаві, під час навчання спільно з Симоном Петлюрою у Духовній семінарії, долучився до українського національного руху. А згодом, за свідченням Юрія Коларда, під час навчання у Харківському ветеринарному інституті, Василь Королів проявив себе активним учасником Харківської громади.

*«Зазнайомившись з Естреллітою, Королів не ламав собі голови над тим, полька вона чи ні, і чому знає більш про Мадрид чи Севілью, як про Полтаву чи Золотоношу. Увагу його притягало те, що ця жінка не ходить на*

відвідини, не шукає розваг. Тобто, має багато даних, щоб зробити з неї добру перекладчицю.

Спробував. Дав їй перекласти з французької, з італійської мови, залишився задоволений.

Зближало їх ще й те, що обоє любили малярство. Ходили разом на шкільні, до музеїв, оглядати пам'ятники празької старовини. Наталена і Василь Костьович були чи не єдиними з працівників посольства, хто серйозно вивчав чеську мову. Письменниця навіть підготувала до друку і видала «Українсько-чеський словник», а Королів – окремою брошурою «Чехословаччина» (1923) – своєрідний посібник для українців, що проживали у ЧСР. Проте, невдовзі Наталену звільнили – «знайшли українку на її місці». А згодом діяльність української місії у Празі взагалі було припинено і Василь Костьович почав викладати у Господарській Академії – пригостився його фах ветеринара – а також активно включився до роботи спеціальної «Термінологічної комісії», яку очолював Євген Чикаленко. Став першим біографом Симона Петлюри. Таким чином започатковувалась надзвичайно важлива складова зовнішньополітичної політики України – культурна дипломатія, яка все більше набуває значення і в наш час. І біля витоків цього напрямку дипломатії сто років тому стояли і такі видатні постаті українського державотворення як Наталена Королева і Василь Королів-Старий.

Подальше їхнє життя було суцільною боротьбою за виживання. Василь Королів заробляв малюванням греко-католицьких церков та ікон, оформлював книги

Наталени Королевої, а вона вела домашнє господарство і навчала сусідських чеських дітей іноземним мовам. «Нам не було з чого жити: з Подебрадської Академії дружина відійшов за два чи три роки, як там викладав, і «пенсій» жодних ми не мали, крім моєї, як інвалідові, сестрі Червоного Хреста за першої світової війни...» – згадує письменниця у своїй «Автобіографії». Завдячуємо їй і за донесені до нас обставини драматичних подій, що передували несподіваній смерті Василя Костьовича, викликаний його арештом нацистськими каральними органами у грудні 1941 року.

Після втрати свого вірного супутника життя, Наталена Королева мешкала надалі самотиною у їхньому маленькому будиночку на околиці міста Мельнік, аж поки і її душа не відійшла у засвіти 1966 року. Поховали її поряд з чоловіком на місцевому цвинтарі. І єдиною рідною душею, що пам'ятала про них і доглядала їхні могилки, був сусідський хлопчик-сирота Войтех, якому і відійшла їхня скромна оселя, де десятиліттями творилась українська культура та зберігався вогонь творчості двох людей – таких різних за походженням, але, водночас, єдиних у своїй любові до України. І лише останнім часом – зусиллями української громади та Посольства України в Чеській Республіці – вдалося зацікавити й місцевих мешканців та владу міста Мельнік творчістю цих напрочуд цікавих письменників та особистостей, у біографіях яких яскраво відобразилось багато подій нашої спільної європейської історії, що, у свою чергу, стане запорукою і нашого спільного майбутнього.

### Список використаних джерел

- [1] Королева Н. Во дні они: Нариси. Львів, 1935. 38 с.
- [2] Королева Н. Предок без коріння. Життєпис сучасниці. Торонто: Добра книжка, 1968. 225 с.
- [3] Чикаленко Є.Х. Зібрання творів. Спогади. Уривки з моїх споминів за 1917. Київ: ТОВ «Рада», 2003. Т. 7. 432 с.
- [4] Королів-Старий В. Нечиста сила. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 160 с.
- [5] Королів-Старий В. Книгарь. Літопис українського письменства. Київ: Товариство «Час», 1918. Ч. 1-31.
- [6] Королів-Старий В. Чмелик. Прага: День, 1920. 419 с.
- [7] Королів-Старий В. Народний герой Симон Петлюра (спроба характеристики). Прага: Товариство «Час», 1919. 40 с.
- [8] Королів-Старий В. Чехословаччина. Нарис. Прага: видання Українського громадського комітету в Чехословачській Республіці, 1923. Т. 1. 60 с.
- [9] Королів-Старий В. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 258 с.
- [10] Королева Н. Шляхами і стежками життя. Харків: Фоліо, 2019. 444 с.
- [11] Королева Н. Легенди старокиївські. Харків: Фоліо, 2019. 444 с.
- [12] ІЛНАУ. Відділ рукописів. Фонд № 164, од. зб. 6.
- [13] ЦДАІ України, м. Львів. Фонд № 327, оп. 1, спр. 16.
- [14] ІРНБУ ім. В. Вернадського. Фонд № 10, од. зб. 5309.

### References

- [1] Koroleva, N. (1935). *In the days they are: Essays*. Lviv.
- [2] Koroleva, N. (1968). *Ancestor without roots. Biography of a contemporary*. Toronto: Good book.
- [3] Chykalenko, E.H. (2003). *Collection of works. Memoirs. Excerpts from my memoirs for 1917* (Vol. 7). Kyiv: TOV "Rada".
- [4] Koroliv-Staryi, V. (2017). *Impure force*. Kyiv: Center for Educational Literature.
- [5] Koroliv-Staryi, V. (1918). *Bookstore. Chronicle of Ukrainian literature* (Vol. 1-31). Kyiv: Tovarystvo "Chas".
- [6] Koroliv-Staryi, V. (1920). *Bumblebee*. Prague: Day.
- [7] Koroliv-Staryi, V. (1919). *People's hero Simon Petliura (attempt to characterize)*. Prague: Tovarystvo "Chas".
- [8] Koroliv-Staryi, V. (1923). *Czechoslovakia. Sketch*. Prague: publication of the Ukrainian Public Committee in the Czechoslovak Republic.
- [9] Koroliv-Staryi, V. (2020). *Collection in memory of Simon Petliura (1879-1926)*. Kyiv: Center for Educational Literature.
- [10] Koroleva, N. (2019). *Ways and paths of life*. Kharkiv: Folio.
- [11] Koroleva, N. (2019). *Legends of Old Kyiv*. Kharkiv: Folio.
- [12] ILNASU. Manuscripts Department. Fund No. 164, Storage units 6.
- [13] Central State Automobile Inspectorate of Ukraine, Lviv. Fund No. 327, Description 1, File 16.
- [14] IRNBU named after V. Vernadskyi. Fund No. 10, Storage units 5309.